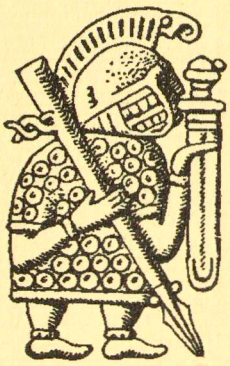

FORNVÄNNEN

JOURNAL OF SWEDISH ANTIQUARIAN RESEARCH

Arkeologins publika relation, lagstiftning och kontostress
Hennius, Andreas

Fornvännen 2004(99):1, s. [49]-51
http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2004_049
Ingår i: samla.raa.se

Debatt

Arkeologins publika relation, lagstiftning och kontostress

Arkeologins relation till det omgivande samhället och dess medborgare har i och med Håkan Karlssons och Björn Nilssons lilla bok *Arkeologins publika relation* förts en bit upp på dagordningen. Jonas Grundbergs recension av boken bör även den ses som ett inlägg i en debatt i vardande. Karlsson & Nilsson är framför allt verksamma vid universiteten. Grundberg likaså, men hans forskning kretsar kring den antikvariska förvaltningen vilket gör att lite mer av ett departementsmässigt anslag kan anas i recensionen. Trots att texterna till stora delar behandlar fältarkeologi i allmänhet och det museiarkeologiska arbetet i synnerhet präglas författarnas åsikter till stora delar av den miljö där de är verksamma. Det vill säga universitetens forskarmiljö där den publika relationen regleras i högskolelagen utifrån universitetens så kallade tredje uppgift som innebär att forskningsresultat skall förmedlas till allmänheten. Som en kontrast till Karlssons, Nilssons och Grundbergs utgångspunkter är detta ett kort inlägg från vad som kan betecknas som det arkeologiska fotfolkets horisont, närmare bestämt den museiarkeologiska horisonten. En horisont som speglar en krass verklighet som är i stort behov av förändrade spelregler för att kunna möta kraven på en stärkt publik relation.

Fältarkeologin och allmänhetens intresse

Den absolut största delen av det arkeologiska fältarbetet som utförs i Sverige är så kallad exploateringsarkeologi som genomförs därför att någon vill exploatera ett markområde. Verksamheten är ofta mycket pressad – både med tid och pengar – och resulterar i att fornlämningar grävs bort för att ge plats för något annat, exempelvis en väg, en järnväg eller bostäder. Verksamheten väcker ofta stort intresse hos närboende eller annan intresserad allmänhet vars kunskapstörst man får försöka släcka på bästa sätt. Under fältarbetet träffar man vanligtvis väldigt mycket folk som kommer på besök. Dessa intresserade kan vara allt från arga markägare eller exploatörer via människor med slagrutor och pinnar, mer new age-influerade personer som exempelvis vill spela in ljudet från förhistoriska stenar på band, till intresserad och kunnig allmänhet eller någon enstaka doktorand i arkeologi, även om den sistnämnda gruppen ofta är förhållandevis liten.

Som arkeolog måste man förhålla sig till alla dessa olika kategorier av människor och på ett pedagogiskt sätt förklara vad man gör, men också försöka få fram gästernas lokala kännedom om historierna på platsen vilken kan vara mycket stor. När det gäller lokalbefolkningen finns det också en baktanke om att eventuellt få reda på vilka fynd som finns gömda i folks byråkommoder. Fältarkeologens publika relationer tar oftast formen av guidningar på utgrävningsytorna som kan äga rum efter schema eller när besökare dyker upp. Guidningarna kan ibland följas upp med föredrag på museer eller hos hembygdsföreningar. Guidningar och föredrag hålls även kvällstid för att man ska få en större publik. De flesta yrkesverksamma fältarkeologer är medvetna om hur viktig kontakten med allmänheten är och tycker även att det är roligt med dialogen med lokalbefolkningen. Frågor hur kontakten skall skötas diskuteras både före och under fältarbetet, för man måste vara medveten om att det är svårt att förmedla arkeologi och nyttan med arkeologi på ett bra sätt. Det är lätt att fastna i störst, bäst och äldst, man får inte bli banal eller för svårbegriplig när det är en stor och disparat grupp människor man möter.

Under de senaste åren har det blivit allt vanligare med en tredelad avrapporteringsplan för det utförda arbetet. Den första tekniska rapporten, en redovisning av det utförda arbetet

med grundläggande resultat, är vad länsstyrelsen vill ha för att räkna arbetet som slutfört. Förutom denna görs ofta en större vetenskaplig bearbetning med forskarvärlden som målgrupp där resultat från flera grävningar kan slås ihop till en mer sammanfattande syntes. Denna publiceras antingen som en egen skrift eller i artikelform i någon tidskrift. Eftersom utgrävningsrapporterna är tekniska och ofta ganska tråkiga försöker man även publicera resultaten i mer populärvetenskaplig form i exempelvis museernas årsböcker eller som egna skrifter. En allt mer utbredd trend är att det är den populärvetenskapliga skriften som anses vara den viktigaste därför att det är genom kontakten med allmänheten man har sitt existensberättigande. Denna skrift försöker man därför få ut så snabbt som möjligt efter avslutat fältarbete. Flera av de senaste årens större arkeologiska projekt har även haft utbildade informatörer anställda vilka sköter kontakter med press och media.

Publik relation och handläggning utifrån Lag (1988:950) om kulturminnen m.m., 2 kap.

Ovan tecknade bild kan ju verka väldigt bra men det finns ändå vissa problem som behöver diskuteras. Den arkeologiska fältverksamheten regleras framför allt utifrån Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. (KML). Den publika relationen eller kontakten med en intresserad allmänhet, utöver den med en exploatör (till skillnad från uppdragsgivaren, som är länsstyrelsen), täcks inte av de lagar och rekommendationer som reglerar den antikvariska handläggningen av fornlämningsärenden. Det framgår tydligt att alla informationsinsatser (utställningar, visningar m.m.) går utanför undersökarens kostnadsansvar och inte kan beslutas enligt KML. Informationssatsningar är inom den antikvariska arkeologin helt förpassad till separata överenskommelser mellan exploatör och utförare (KML, RAÄ 1998, RAÄ 1999, Riksdagens Revisorer 2002). Det framstår därför som lite konstigt att länsstyrelsen vid ett anbudsförfarande även skall inhämta information angående en presumtiv undersökares förmåga till vetenskaplig och populär publicering av resultaten (RAÄ 1998:27). Paradoxen ligger i att en undersökare uppenbarligen bör besitta pedagogisk kompetens, men länsstyrelsen får inte fatta beslut om pedagogiska insatser. Dylika insatser skall formellt sett lösas via separata avtal med exploatören.

Den i fält arbetande arkeologen löser detta på tre olika sätt. Antingen ställer han eller hon upp och möter publiken på sin fritid eller så görs omprioriteringar i grävningsarbetet så att delar av fält- eller rapporttiden ägnas den publika relationen istället för expedierandet av det arkeologiska ärendet, vilket är direkt lagvidrigt. Den tredje lösningen som ingen av oss har hört omsättas i praktiken är att neka publiken en relation. Detta kan tyckas vara ett brott mot KML:s portalparagraf där det framgår att fornlämningarna är allas angelägenhet, men samtidigt kan man inte förväntas ta hand om en publik relation om inte medel avsatts därtill.

Arkeologi på museer

Arkeologin på museerna är i många fall i princip fristående från den övriga verksamheten. Rent ekonomiskt är den arkeologiska verksamheten skiljd från de flesta andra museala verksamheter genom att den är uppdragsfinansierad. Få, om ens några, arkeologer är anslagsfinansierade. Den arkeologiska verksamheten är ofta den enda verksamhet som drar in pengar till ett museum och museerna är, som alla vet, i skriande behov av medel utöver anslagen. Den arkeologiska verksamheten fungerar alltför ofta som finansiär för den övriga museala verksamheten. Många av museernas arkeologiavdelningar är förhållandevis unga, varför de alltför ofta är fysiskt lokaliserade till andra byggnader än den övriga kollegor på museet befinner sig i. Ett arbete som präglas av korta anställningar och där man är ute i fält halva året underlättar heller inte kontakterna med övrig museipersonal. Uppdragsfinansieringen innebär också att all arbetad tid helst skall vara debiterbar varför man lätt kan drabbas av vad man kan kalla för kontinuerlig kontostress.

Kanske beror det delvis på dessa saker att man ibland kan ana en elitistisk syn bland museernas utställningsansvariga beträffande utställningsidéer. I den museala verksamheten har arkeologerna ofta svårt att få gehör för sina

idéer kring till exempel utställningar. Delvis finner man förklaringen till detta i att arkeologen ofta måste tänja på vad olika timkonton innehåller för att över huvud taget kunna lösgöra arbetstid åt att förbereda förslag som kan presenteras för de utställningsansvariga. Det är mycket begärt att museiarkeologen skall förbereda sina förslag på fritiden. Kanske måste förmedlingen från museiarkeologernas sida börja till kollegorna på andra avdelningar av museet. En förmedling till dem på museerna som är anslagsfinansierade och kanske inte behöver bokföra varje arbetad timme på en tidrapport. En förmedling till dem som slipper utsättas för kontostressen.

Rävsax

Rävsaxen för museiarkeologen är att han eller hon förväntas bedriva en utåtriktad verksamhet. En verksamhet som tillgodoser det omgivande samhällets intresse för arkeologi och gärna ökar det. Denna utåtriktade verksamhet, eller förmedling, eller dialog, eller relation, vilket man nu vill kalla det, förväntas man bedriva utan något formellt stöd i lagen. Man förväntas samtidigt vara kompetent att klara av detta. Inte heller kan museiarkeologen vänta sig att få bedriva denna utåtriktade verksamhet inom ramarna för museets ordinarie utställnings- och pedagogiska verksamhet. Om man mot förmodan kan få göra det så krävs det oftast medel från den arkeologiska verksamheten som täcker detta. Medel som ej får tas, eller avsättas, från den lagstadgade antikvariska verksamheten utan som måste täckas via separatavtal med exploatören. I vissa fall kan arkeologen få stöd av museets pedagoger. Men då är det oftast dessa som sköter kontakten med en intresserad omvärld, inte arkeologen.

Det museiarkeologiska problemet består i att man förväntas utföra publika uppgifter utan kostnadstäckning. Ingen av oss artikelförfattare är villig att lägga alltför mycket fritid på denna förväntade uppgift. Så idealistiska orkar få arkeologer vara i längden.

Naturligtvis beskriver vi situationen i tillspetsade ordalag, men tendensen är tydlig. Åtminstone utifrån erfarenheter av det halva dussinet länsmuseer vi hittills arbetat på.

Förhoppningar

Alla vi som på olika sätt arbetar med arkeologi anser säkert att arkeologin är viktig för alla delar av samhället. Vi har en vision där den museiarkeologiska publika relationen inte ses som banal utan integreras till fullo i lagstiftningen och tillåts inom ramen för det betalda arbetet. På samma sätt som arkeologerna på universitetens forskningsinstitutioner har tredje uppgiften angående förmedling av forskningsresultat att ta hänsyn till skulle vi vilja se att förmedling av exploateringsarkeologins resultat blev en självklar del av arbetet, inte bara för dem som arbetar med arkeologi i fält utan även i makthavarnas ögon. Att förmedla arkeologiska resultat är svårt och får inte begränsas till de vanliga flosklerna om »äldst», »störst», »stormansgård» eller »unik». Vi har därför en förhoppning om en relation där saklig förmedling av vetenskapligt grundade fakta står i fokus. Förmedlingen måste inte heller begränsas till de involverade fältarkeologerna utan även andra, exempelvis aktiva forskare, har en mycket viktig funktion att fylla. Vi måste alla hjälpas åt för att lyfta fram arkeologins nytta och nöje i ljuset på ett bättre sätt.

Referenser

Grundberg, J. 2003. Recension av Karlsson & Nilsson 2001. *Fornvännen* 98.

Karlsson, H.. & Nilsson, B. 2001. *Arkeologins publika relation. En kritisk rannsakning.* Göteborg

Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. 2 kap. Forminnen (KML)

RAÄ 1998. *Underrättelser från RAÄ 1998:1. Uppdragsarkeologi. Rekommendationer vid upprättande av undersökningsplaner, utarbetande av rapporter, uppföljning, bedömning av lämplighet och kompetens samt konservering.*

RAÄ 1999. *Underrättelser från RAÄ 1999:1. Beslut om ingrepp m.m. i fornlämning och fornlämningsområde. Rekommendationer för tillämpning av bestämmelserna i 2 kap. 10-14 §§ KML.*

Riksdagens Revisorer 2002. Arkeologi på uppdrag. *Riksdagens Revisorer Rapport* 2002/03:3

Andreas Hennius
Upplandsmuseet
S:t Eriks Gränd 6
753 10 Uppsala
andreas.hennius@uppmus.se

Leif Häggström
Jönköpings läns museum
Box 2133
550 02 Jönköping
leif.haggstrom@jkplm.se